

Kitâbiyat

Şeyhülislam Ebussuud Efendi, *Ma'rûzât*, Pehlül Düzenli (haz.), Klasik Yayınları, İstanbul 2013.

Klasik Yayınları'nın "Osmanlılarda Hukuk ve Toplum" serisi çerçevesinde çıkarmış olduğu orijinal metin transkripsiyonlarına, geçtiğimiz ekim ayında Pehlül Düzenli tarafından hazırlanan Ebussuud'un *Ma'rûzât*'ı da eklendi. Düzenli, *Ma'rûzât*'ın metin tenkidini de içeren bu çalışmaya Ebussuud'un hayatı ve eserleri üzerine bilgiler vererek başlamayı tercih etmiş, bu ilk bölümü "ma'rûzât" kavramı ve genel olarak ma'rûzâtlar üzerine ikinci bir bölüm takip ediyor. Üçüncü bölüm transkripsiyon kısmından oluşuyor, bu bölümde Ebussuud'un *Ma'rûzât*'ının farklı nüshaları karşılaştırılarak metin Latin harflerine çevrilmiş. Bu bölümü "Ma'rûzât Özetleri" adı altında bir diğer bölüm izliyor ve en son bölümde de bir metin tenkidinin temel amacını oluşturan çalışma yapılarak "en doğru" *Ma'rûzât* metni ortaya konmaya çalışılmış.

Düzenli'nin bu çalışmasında, farklı nüshaları olan bir metnin *édition critique*'inin ya da "metin tenkidi"nin nasıl bir metotla yapılması gerektiği, üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda metodik açıdan bir öneriyi Ahmet Ateş, *Türkiyat Mecmuası*'nda yayınlanan "Metin Tenkidi Hakkında (*Dasitân-ı tevârîh-i mülûk-i âl-i Osman* münasebeti ile)"¹ makalesi ile yapmıştır. Yazar bu makalede Nihat Sami Banarlı'nın

1 Makalenin tamamı için: Ahmet Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında (*Dasitân-ı tevârîh-i mülûk-i âl-i Osman* münasebeti ile)", *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII (1942), s. 253-267.

Dasitân-ı Mülûk-i Al-i Osman Cemşid ve Hurşid Mesnevisi transkripsiyonunu eleştirmiş, buna ek olarak metin tenkidi hakkında bazı temel sorunlara dikkat çekmek istemiştir. Makalenin kaleme alındığı 1942 yılında, metin tenkidi üzerine ve genel olarak filoloji metotları üzerine pek fazla eserin verilmemiş olduğu da yazar tarafından belirtilmektedir.² Ahmet Ateş'e göre, bir metin tenkidinin temel amacı, okuyucuya, "(...) mümkün olduğu kadar, müellifin kaleminden çıkmış (original) metnin aynı olan bir metin vermektir."³ Ateş, daha sonra bir metnin aslına ulaşabilmek için en temel yöntemin, farklı nüshalar-daki ortak hatalardan yola çıkmak, böylece nüshalar arasındaki akrabalık ilişkisini tespit etmek olduğunu ifade etmiştir.

Pehlül Düzenli'nin, Ahmet Ateş'in farklı nüshalar arasındaki farklılıkların belirtilmesi kuralını ciddiyetle ve titizlikle uygulamış olduğu transkripsiyon bölümünde göze çarpmaktadır. Düzenli, değişik nüshaların içerdiği eklentileri ve eksiklikleri dipnotlarla açıklamayı tercih etmiştir. Bu tercih, farklılıkları göstermek bakımından son derece yerinde bir seçim olmasına rağmen, metnin yer yer okuyucuyu yoran ve okuyucunun dikkatini dağıtan bir hale bürünmesine de yol açabilmektedir. Öte yandan, metinler arasındaki farklılıkları göstermenin başka bir yolu da şu an için mümkün görünmemektedir. Yazar, kaynakçadan ulaşıldığı kadarıyla *Ma'rûzât*'ın yirmi bir farklı nüshasından, daha doğrusu bu nüshaları içeren yirmi bir farklı metinden yararlanmıştır. Bu metinlerin *Ma'rûzât* kısmı hakkında bilgi verilmekle beraber, metinlerin özelliklerinin yeterince anlatılmış olduğunu söylemek mümkün değildir. Nüshaların müstensihî bulunup bulunmadığı, istinsah tarihinin belli olup olmadığı gibi soruların yanıtı verilmektedir. Ancak nüshanın alıntılı olduğu metnin bütününe dair bilgi eksikliği vardır. Böylece *Ma'rûzât* metninin bir kanunnâmenin mi yoksa bir fetva derlemesinin mi sonunda yer aldığı gibi bir sorunun cevabı eksik kalmaktadır. Bu soruya cevap aramanın ardından yatan en önemli neden ise, *Ma'rûzât* metnini, içinde yer aldığı veya sonuna eklendiği eserden bağımsız değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususuna bağlanmaktadır. Örneğin yazarın, *Millî Tetebbular Mecmuası*'ndan aldığı nüshadan bahsetmek gerekirse, bu dergideki *Ma'rûzât* metni, Kanunnâme neşrinin bir parçası olarak yer almıştır. Düzenli, *Millî Tetebbular Mecmuası*'nda *Ma'rûzât* metninin kaynağının belirtilmediğini ifade etmektedir (s. 52). Oysa *Ma'rûzât*'ın bağlı olduğu kanunnâme ile ilgili bazı bilgiler dergide verilmiştir. Baştaki dipnotta, Kanunnâme'nin Köprülüzade Fuad Bey'in kütüphanesinden alınmış olduğu

2 Ateş, a.g.m., s. 253.

3 Ateş, a.g.m., s. 255.

ifade edilmektedir.⁴ Kanunnâme'nin istinsah tarihi ise derginin ikinci cildinde 1129 (1716–1717) olarak belirtilmiş⁵, bu bilgiden sonra “Araziye müteallik kanun ve fetvadır” başlığı ile birtakım hükümlere yer verilmiş ve daha sonra, aynı metin içine “Hâzâ Ma'rûzât ilâ Ebussuud” başlığı ile *Ma'rûzât*'a yer verilmiştir. Bu bakımdan, elbette *Ma'rûzât* metninin istinsah tarihinden önce mi yoksa sonra mı Kanunnâme metnine eklenmiş olduğu sorgulanabilir. Muhtemelen Düzenli, burada Kanunnâme'nin istinsah tarihinin *Ma'rûzât* metninin istinsah tarihini bağlamayacağını düşünmüş olmalıdır ve kanun metni ile *Ma'rûzât* arasında böyle bir fark olabileceğini düşünmek de gayet yerindedir. Yine de Kanunnâme'nin içerdiği ek bilgi kırıntıları, metnin bağlı olduğu temel kaynağın bazı genel özelliklerinden bahsedilmesi gerektiğini düşündürmektedir. *Milli Tetebbular Mecmuası* haricindeki *Ma'rûzât*ların istinsah tarihleri yazar tarafından belirtilmiştir ancak, bunun haricinde bu metinlerin genel özellikleri ile ilgili bir bilgi verilmemiş olması bu bakımdan bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

Yazar “Ma'rûzât Kavramı, Ortaya Çıkışı ve Gelişimi” isimli bölümde, ma'rûzât teriminin, şeyhülislam tarafından padişaha sunulan ve onaylatılan bir fetvalar bütünü olduğunu ifade etmiştir (s. 27). Bu ifadeyle, aslında fetvanın padişah onayı olmadan bazı özelliklerden eksik kalacağı da dolaylı olarak vurgulanmış olmaktadır. Nitekim Düzenli, esasen fihhi nitelikte olan bazı fetvalarla yapılan düzenlemelerin padişah onayı ile kanun haline gelmiş olduğunu ifade etmektedir (s. 34). Yine, yazar tarafından *Ma'rûzât* nüshalarında madde sayısı ve madde metinleri açısından ciddi farkların bulunduğu ifade edilmektedir (s. 37). Bu durum aslında yazarın kullandığı kaynaklarla bağlantılı olabilir. Yukarıda ifade edildiği üzere, *Ma'rûzât*lar genelde kanunnâmelerin veya fetva mecmualarının sonuna eklenmektedir. Dolayısıyla kanunnâmeleri kopyalayan kişinin tercihinine bağlı olarak bazı maddelerin o nüshaya alınmaması söz konusu olabilmektedir. Ancak, *Ma'rûzât*'ın “popüler” bir metin olduğu düşünüldüğünde, farklı nüshaların içinde farklı maddelerin tekrar edilebileceğini veya çıkarılmış olabileceğini söylemek de mümkündür. Yazarın transkripsiyonunda dikkat çeken diğer bir durum, orijinal metinde Arapça olarak yer alan hükümlerin bazılarının Türkçesinin verilmemiş olmasıdır. Osmanlı döneminde, bazı fetva mecmualarında, bir hükmün önce Arapça, sonra Osmanlıca olarak yazılması mümkündür. Ancak, burada kastedilen,

4 “Osmanlı Kanunnâmeleri”, *Milli Tetebbular Mecmuası*, I/1 (1331), s. 49–112 ve I/2 (1331), s. 305–348, s. 49.

5 “Osmanlı Kanunnâmeleri”, s. 330.

Osmanlıcaya tercüme edilmemiş Arapça fetvalardır ki, bu fetvaların bir kısmının çevrilmemiş olması, Arapça bilmeyen okuyucu açısından sıkıntılı bir durumdur.

“Ma’rûzât-ı Ebussuud Efendi” bölümünde yazar, incelemiş olduğu yirmi bir metnin karşılaştırmalı bir analizini yapmıştır. Burada, metin tenkidinin yukarıda da bahsi geçen esas zor olan kısmı ortaya çıkmaktadır. Belirtildiği üzere, yazar, nüshalar arasındaki farkları belirtirken dipnot sisteminden yararlanmış ve metinler arasındaki en ufak bir farkı bile titizlikle belirtmiştir. Ahmet Ateş’in önerilerini dikkate alacak olursak, farklı nüshalar arasında karşılaştırma yapmak suretiyle amaçlanan hem yazarın (bu noktada Ebussuud’un) yazdığı metne en yakın olan nüshayı bulmak, hem de metinler arası akrabalık ilişkilerini tespit etmektir. Bu bakımdan aslında farklı nüshalarda yer alan ortak yazım hatalarının daha önemli ve belirleyici olduğu ifade edilmektedir. Fetvalar ile ilgili durumda, aynı fetvanın iki farklı metinde farklı biçimde cevaplandırılmış olması, bu tür belirleyici olan hatalara bir örnek teşkil eder. Ancak, bu farklılık, özellikle tarihçiler açısından, bir nüshanın tamamını elemeyi gerektirmez. Gerçi, Ahmet Ateş, temel amacı “(...) metni bütünlemek değil, asıl metni bulmak (...)” şeklinde nitelendirerek bir bakıma, bazı kopyalardaki bazı kısımların atılabileceğini ifade etmiştir. Neticede Ateş, filoloji bilimi açısından değerlendirme yapmaktadır ama meseleye tarih bilimi ve metodu açısından bakan araştırmacılar ekleme olduğu düşünülen metinlerde de önemli unsurlar keşfedebilir.

Düzenli, eserin en sonunda “Ma’rûzât Metni” isimli bölümde ulaştığı metni ortaya koymuştur. Yazar, metne dâhil edilecek hükümleri seçerken iki kıstası göz önüne almıştır. Bunlardan ilki, padişah iradesini “emr olundu”, “ferman olundu” gibi ifadelerle yansıtan hükümlerin varlığı, ikincisi ise birden fazla kopyada yer alan hükümlerin esas alınmasıdır (s. 233). Öte yandan, karşılaştırma kısmında yer alan ancak sadece Süleymaniye Kütüphanesi Fatih 3505 nüshasında görülen *Cinayat*, *Vesayat*, *Feraiz*, *İkrah*, *Hacr*, *Şuf’a* ve *Abd* kısımları *Ma’rûzât Metni*’ne dâhil edilmemiştir. Bu dâhil edilmemenin sebebi, Düzenli tarafından şu şekilde açıklanmıştır: “(...) nüsha örneğinde olduğu gibi özet olarak verilen maddelerde ‘ferman/emir’ kayıtlarının bulunmaması, özetlerde de kaynak belirtilmemiş olması bu metinlere ihtiyatla yaklaşmayı gerektirmektedir” (s. 35). Yazar, karşılaştırma bölümünde yapmadığı bir işi bu kısımda yapmış ve Arapça metinlerin tercümelerine burada yer vermiştir (s. 236, 238).

Pehlül Düzenli'nin Ebussuud'un *Ma'rûzât*'ı üzerine bir metin tenkidini içeren bu transkripsiyon çalışması, özellikle metin tenkidi açısından titizlikle yürütülmüştür. Yazarın metinler arasındaki farkları belirtmesi, bir hukuk metninin farklı müstensihler tarafından nasıl dile getirilebildiğini veya bazı durumlarda nasıl hatalı bir biçimde yansıtılabildiğini göstermek bakımından önemlidir. Ebussuud Efendi'nin *Ma'rûzât*'ı, hem tarihçiler, hem ilahiyatçılar hem de hukukçular için temel kaynaklardan biridir. Bu metnin farklı nüshalarının karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesi, metin hükümlerinin içeriğinin değerlendirilmesi kadar önemli bir çalışmadır. Öte yandan, Pehlül Düzenli'nin çalışmasından bağımsız bir biçimde, metin tenkidinin nasıl yapılması gerektiği üzerinde farklı metotların düşünülmesi ve ortaya konması da filologların üzerine düşen bir çalışma konusu olarak ortaya çıkmaktadır.⁶

Fatma Gül Karagöz

Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi

---

6 Metin tenkidi, Türkiye'de literatürde daha çok hadislerin yorumu açısından kullanılmaktadır ve metot açısından ortaya konulan eserler de, meseleye hadis yorumu ile ilgili olarak yaklaşmaktadır. Bu konuda yakın tarihli bir diğer eser ise Salahattin Polat tarafından verilen *Metin Tenkidi* isimli kitaptır, 2010 tarihinde Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları tarafından basılmıştır.